

Dr. Milan Zver

Kamniška zgodba je slovenska in globalna

1.

Vrstijo se različne obeležitve dogodkov izpred dvajsetih let, ko je dejansko in simbolno padel berlinski zid v socialističnem oziroma komunističnem delu Evrope. Osrednje evropske inštitucije so se primerno odzvale in prav tako tudi države članice. Lahko smo videli na primer veličastno proslavo v Berlinu; tudi v skoraj vseh postkomunističnih državah so pripravili proslave, mednarodne konference, simpozije, kratka srečanja, na katerih so politiki, znanstveniki in drugi udeleženci primerjali svoje izkušnje iz tega prelomnega časa. Slovenska država se ni ustrezno odzvala, če izvzamemo vrsto aktivnosti javnega zavoda Študijskega centra za narodno spravo. Pohvaliti je treba tudi nevladno organizacijo Inštitut dr. Jožeta Pučnika, ki je na obletnico ustanovitve Demosa 27. novembra organiziral odmevno mednarodno konferenco in akademijo.

Svojevrsten spomenik temu je tudi zbornik, pomemben zgodovinski vir. Naj mi bo uvodoma dovoljeno, da postavimo zgodovino, ki jo piše ta zbornik, v nekoliko širši kontekst. Videli bomo, da so zgodbe s tega lepega konca naše domovine v bistvu odraz globalnih razmer in tudi nasprotno; globalno zrcali tisto, kar je bilo sproženo na lokalni ravni. Tako je tudi Kamnik – na svoj način – soustvarjal nacionalna in globalna znamenja časa.

2.

Na eni izmed proslav v evropskem parlamentu je predsednik Busek dejal, da berlinski zid ni padel, da je bil uničen fizično, s kladivi in z drugimi orodji. To dokazuje, kakšen odnos do komunističnega sistema so imele množice.

Nekateri menijo, da so politične spremembe dejansko posledica korenitih sprememb na polju kulture. Norme (pravila, družbene strukture), ki jih je vsilila totalitarna oblast, so bile načete od demokratičnih vrednot, ki so bile v nedemokratičnih razmerah potisnjene v ozadje, v podzavest ljudi. A kljub temu se je bila permanentna napetost in celo boj med njima. Vrednote so kot trajnejše in močnejše duhovne tvorbe zmagale – norme, čeprav je bila za njimi oblast z vso realno silo, so morale popustiti pred to silno močjo vrednot, ki tvorijo demokratično kulturo in neposredno določajo vedenje ljudi.

Tudi če nekoliko podvomimo v moč ter učinkovitost kulturnih in duhovnih razsežnosti v družbenih odnosih, je vendarle potrebno opozoriti, da ima ideja oziroma vrednota svobode, ki je najbolj tlačena vrednota v totalitarnih sistemih, neko posebno magično moč. Zaznali so jo že v svetopisemski priliki o eksodusu izraelskega ljudstva iz egiptovskega suženjstva, kjer so sicer živeli v blagostanju. Nekaj podobnega je ugotovil mladi študent Max Weber, kasneje velik sociolog in ekonomist, ko je moral v drugi polovici 19. stoletja svojim profesorjem odgovoriti, zakaj se dogajajo hude demografske spremembe na nemškem podeželju. Mladi so ga namreč zapuščali (in s tem socialno varno okolje) in se selili v revščino, bedo in pomanjkanje v prepolna industrijska središča. Za selitve niso imeli ne socialnih ne ekonomskih razlogov. Mladi Weber je presenetil svoje učitelje z ugotovitvijo, da je na ta pojav po zemljiški odvezi vplivalo hrepenenje po osebni svobodi.

Tudi slovenski narod se je pred dvema desetletjema podal v neko negotovost. Ni se vedelo, kako bo mednarodno okolje – kljub temu da so se sinhrono tudi tam dogajale spremembe – reagiralo na naše demokratizacijske in osamosvojitvene težnje. Globalno gledano je svobodni zahod zmagoval v hladni vojni proti Sovjetski zvezi in komunizmu nasploh. V Združenih državah je guru Francis Fukuyama razglasil triumf liberalno-demokratske ideologije na svetu. Novi val širjenja demokracije ga je tako navdušil, da je govoril celo o koncu zgodovine. A kaj, ko je glavna sila na svetu, ZDA, tedaj še odločno nasprotovala emancipacijskim težnjam slovenskega naroda. Velike države, mednarodna diplomacija in vplivne prostozidarske lože so bile za status quo, še posebej v Jugoslaviji. Kljub temu volje naroda, če dozori v ustreznih pogojih, ni mogoče zaustaviti. Res je, da so na demokratične in osamosvojitvene procese v Sloveniji vplivali geostrateški dejavniki (politični, vojaški, gospodarski, v katerih je socializem doživljal kolaps), diplomacija in tajne službe, ki so krojile usodo zgodovinskih dogodkov, gospodarske, socialne, politične in varnostne razmere v Sloveniji, kulturna podlaga in tradicija. Tudi samodejno nastajanje politične in civilne družbe ter njuna konkretna in potencialna moč!

3.

Toda vse skupaj ne bi bilo nič, če se v Sloveniji ne bi v tem socialnem, energijsko nabitem družbenem kontekstu uveljavili posamezniki, ki so sprejeli veliko tveganje in odgovornost. Še tako množično gibanje brez požrtvovalnih voditeljev ne bi rodilo sadov. Le posamezniki in organizirane skupine so lahko artikulirali zahteve množičnih gibanj. Slovenci smo imeli veliko takih organiziranih skupin in posameznikov, kot so dr. Jože Pučnik, Janez Janša in vaš občan France Tomšič, Lojze Peterle in drugi.

Že v prvih poskusih soočenja s politiko je dr. Jože Pučnik vnašal vanjo nekatere vrline, ki so negirale komunistični slog »delanja« politike. Zato je padel na plodna tla šele v drugi polovici osemdesetih let in z vso silnostjo zasijal na slovenskem političnem nebu. Bil je pošten, pogumen in odločen. Človek za

največje odločitve, ki so usodno zaznamovale prihodnji razvoj Slovencev. Brez tveganja bi ga lahko poimenovali oče slovenske države in demokracije.

Vprašanje je, ali bi se demokratična senzibilnost civilne družbe v osemdesetih v Sloveniji lahko tako temeljito razvila brez publicističnega in političnega angažmaja Janeza Janše, ki je kmalu postal mobilizacijska sila širitve kulture spoštovanja človekovih pravic in svoboščin. Proces proti četverici je dokončno uveljavil to novo kulturo, ki je imela tudi močno nacionalno dimenzijo, saj se ljudje niso množično uprli le oblasti v Sloveniji, ampak tudi jugoslovanski armadi, ki je na Slovenskem postala popoln tujek. Dr. Jože Pučnik in Janez Janša sta kot politična zapornika oziroma kot žrtve postala simbola boja proti komunizmu ter boja za demokracijo in samostojnost. Seveda sta imela vrsto zvestih sodelavcev, brez katerih tudi njun učinek v zgodovinskih procesih demokratizacije in osamosvajanja ne bi bil tako ogromen.

V slovensko demokratično zgodovino bo na vidnem mestu zapisan tudi Kamničan France Tomšič s svojo dejavnostjo, katere rezultati so daleč presežali lokalni in sindikalistični pomen. Še več, vstopal je na teren politike in stresal staro politično nomenklaturo. Še posebej so se ga bali, ker je s svojimi idejami prepričeval delavstvo, ki so si ga ideološko prisvajali tedanji oblastniki. Tomšiču nedvomno pripada prvenstvo pri neposrednem ogrožanju oblasti Zveze komunistov, saj jim je prvi povsem jasno napovedal demokratično tekmo za oblast.

Lojze Peterle je bil eden od podpredsednikov Demosa, predsednik SKD in prvi predsednik slovenske vlade, ki je bila izvoljena demokratično. V prvi demokratični vladi je uspel zbrati dovolj kompetentno ekipo, ki je uresničila glavne cilje Demosa. Omeniti je treba še Ivana Omana, dr. Franceta Zagožna, Marjana in Janeza Podobnika, dr. Huberta Požarnika, dr. Dušana Pluta, Vitomirja Grosa idr., ki so sooblikovali Demosovo politiko. Vsem gre poseben poklon. A tudi brez teh, ki so spisali ta zbornik, in ljudi, ki so delovali na lokalni ravni, si uspeha Demosa ni mogoče predstavljati.

Ključno je bilo, da je opozicija pred dvema desetletjema združila moči. Brez tega ne bi uspela premagati stare nomenklature, ki je bila v Sloveniji veliko bolj pretkana kot v ostalih komunističnih državah. A zato je bila potrebna tudi bolj sposobna opozicija in njeni voditelji. Slovenija jih je tedaj imela.

Demos je bil močan, dokler so stranke članice (v začetku SDZ, SDSZ, SKD, nato še SKZ, Zeleni in drugi) v sodelovanju prepoznale skupne cilje ter ideološke in programske razlike potisnile v ozadje. Uspel je uresničiti dva temeljna cilja, to je osamosvojitve in demokracijo. Ko je izgubljal moč in razpadel, je hitro omogočil revitalizacijo stare mreže politike, ki je za dolgo časa vzpostavila politični monopol. A le do prelomnega leta 2004, ko so naslednice Demosovega projekta ponovno zmagale na volitvah in popeljale Slovenijo na hitro pot razvoja. Ravno v tem času je Slovenija dosegla najboljše razvojne rezultate.

4.

Zbornik, ki je pred vami, je, kot sem že omenil, pomemben znanstvenoraziskovalni vir, ki vsebuje spomine in pričevanja aktivistov ter analize strokovnjakov, ki bodo podlaga za nadaljnje preučevanje naše polpretekle zgodovine. Prav ta del novejšje zgodovine je premalo raziskan. Deloma zaradi zavestnega ignoriranja tistih, ki bi po službenih dolžnostih morali to početi, pa ne, po drugi strani pa tudi tistih, ki imajo pozitivnejši odnos do tega časa, pa mu ne posvečajo ustrezne pozornosti. Zgodovinska distanca pa je vse večja in večja. Ni dobro, da se niti politične stranke ne zanimajo dovolj za lastno politično zgodovino. Morda je SDS tu nekakšna izjema, čeprav manjka zgodovina z lokalne ravni, tista, ki je pisana od »spodaj« in na kateri bi morala temeljiti nacionalna. S tem zbornikom smo dobili enega izmed zelenih stebrov. Seveda pa bi si želeli podobnega napora, to je zbrati bogato arhivsko